

**NEMIS TILINI XORIJIY TIL SIFATIDA BOSHLANG'ICH (A1)
BOSQICHDA O'QITISHDA YOZUV KO'NIKMASINI
SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI**

Jo'rayeva (Juraeva) Guliston Mardanovna

Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi

Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish boshqarmasi

E-mail: gulistonuz4@gmail.com

Annotatsiya: Tezisdagi nemis tilini xorijiy til sifatida boshlang'ich (A1) bosqichda o'qitishda yozuv ko'nikmasini shakllantirishning nazariy va metodik asoslari tahlil qilinadi. Yevropa tillar uchun umumiy tavsiyanoma (GER/CEFR) asosidagi A1 darajasi yozuv mezonlari, kontrastiv lingvistik yondashuv, nemis tili sifatida o'qitish (DaF) didaktikasining umumiy tamoyillari, vazifaga asoslangan ta'lim (TBLT) va madaniyatlararo omilning yozuv ko'nikmasini shakllantirishdagi o'rni ko'rib chiqiladi. Tadqiqot nazariy tahlil (adabiyotlar tahlili) metodiga asoslangan.

Kalit so'zlar: nemis tili, xorijiy til, A1 darajasi, yozuv ko'nikmasi, kontrastiv lingvistika, DaF didaktikasi, vazifaga asoslangan ta'lim, madaniyatlararo kompetensiya.

Kirish

Xorijiy tilni egallashning to'rtta asosiy ko'nikmasi – tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish orasida yozuv ko'nikmasi ko'pincha eng sekin shakllanadigan va o'qitish jarayonida yetarlicha e'tibor berilmaydigan ko'nikma hisoblanadi. Bu, ayniqsa, nemis tilini boshlang'ich (A1) bosqichda o'rganayotgan o'quvchilar uchun muhim muammo tug'diradi, chunki nemis tilining grammatik tizimi (kelishiklar, artikllar, so'z tartibi) yozma nutqda tez-tez xatolarga sabab bo'ladi.

Ushbu tezisning maqsadi – nemis tilini xorijiy til sifatida A1 bosqichda

o'qitishda yozuv ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiladigan asosiy didaktik yondashuvlarni Yevropa tillar uchun umumiy tavsiyanoma (GER/CEFR) mezonlari, kontrastiv lingvistika, nemis tili didaktikasining (DaF-Didaktik) umumiy tamoyillari, vazifaga asoslangan ta'lim va madaniyatlararo kompetensiya nuqtai nazaridan tizimli tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda nazariy tahlil (adabiyotlar tahlili) metodidan foydalanildi. Tahlil uchun xorijiy til o'qitish metodikasi va nemis tili didaktikasi (Deutsch als Fremdsprache) sohasidagi tan olingan asarlar, xususan, Yevropa Kengashining Yevropa tillar uchun umumiy tavsiyanomasi (GER/CEFR) [1], kontrastiv lingvistikaga oid C.Jeyms [2], DaF didaktikasi bo'yicha G. Storch [3] va G.Neuner bilan H.Hunfeld [4], vazifaga asoslangan ta'lim (TBLT) bo'yicha J.Uillis [5] va R.Ellis [6], hamda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya bo'yicha M.Byram [7] asarlari qiyosiy tarzda o'rganildi. Har bir yondashuvning A1 darajasida yozuv ko'nikmasini shakllantirishga tegishli jihatlari alohida ajratib ko'rsatildi.

Tahlil va natijalar

1. GER/CEFR asosida A1 darajasida yozuv ko'nikmasi mezonlari

Yevropa tillar uchun umumiy tavsiyanoma (Gemeinsamer Europäischer Referenzrahmen, GER/CEFR) xorijiy til o'rganuvchilarning til kompetensiyasini olti darajaga (A1–C2) bo'lib tavsiflaydi [1]. A1 darajasida yozuv ko'nikmasiga oid tavsiflarga ko'ra, o'rganuvchi oddiy va alohida iboralar hamda gaplarni yoza olishi, shaxsiy ma'lumotlarni o'z ichiga olgan formalarni to'ldira olishi, shuningdek qisqa va sodda tabrik xati yoki otkritka yoza olishi lozim [1]. Ushbu mezonlar A1 bosqichida yozuv mashqlarining hajmi va murakkablik darajasini belgilashda asosiy me'yor bo'lib xizmat qiladi: mashqlar juda uzun matnlarni emas, balki qisqa, kommunikativ jihatdan yaxlit birliklarni (forma to'ldirish, qisqa xat, shaxsiy ma'lumot berish) o'z ichiga olishi kerak.

2. Kontrastiv lingvistik yondashuv

Kontrastiv tahlil nazariyasiga ko'ra, o'rganuvchining ona tili (yoki birinchi xorijiy tili) bilan o'rganilayotgan til tizimlari o'rtasidagi farqlar aynan shu nuqtalarda interferensiya xatolarini keltirib chiqaradi [2]. Nemis tilini ikkinchi xorijiy til sifatida (odatda ingliz tilidan keyin) o'rganayotgan o'zbek o'quvchilari uchun bu, ayniqsa, artikllar va kelishiklar tizimi (Nominativ, Akkusativ, Dativ, Genitiv), otlarning grammatik jinsi hamda fe'lining gapdagi o'rni (ayniqsa, ergash gaplarda) kabi sohalarda namoyon bo'ladi – bu tizimlar o'zbek va ingliz tillarida mavjud emas yoki boshqacha tashkil topgan. Yozuv ko'nikmasini shakllantirishda bunday farqlarni oldindan aniqlash va ularga alohida mashqlar orqali e'tibor qaratish xatolarning barqarorlashib qolishining oldini oladi [2].

3. Nemis tili didaktikasi (DaF-Didaktik) tamoyillari

Nemis tili sifatida o'qitish (Deutsch als Fremdsprache, DaF) didaktikasida yozuv ko'nikmasi alohida holda emas, balki lug'at boyligi va grammatik material bilan uzviy bog'liq holda rivojlantiriladi [3]. Xususan, progressiya tamoyiliga ko'ra, o'quv materiali soddadan murakkabga, tanish kontekstdan notanish kontekstga qarab bosqichma-bosqich joylashtirilishi lozim [3]. Bunda leksik birliklarni kiritish, ularni mustahkamlash va faollashtirish bosqichlari alohida ajratiladi: yangi so'z avval tushunish darajasida taqdim etiladi, so'ng mashqlar orqali mustahkamlanadi va, nihoyat, erkin nutqiy (shu jumladan yozma) vaziyatlarda faollashtiriladi [3; 4]. A1 bosqichida yozuv mashqlari aynan shu ketma-ketlikka amal qilgan, tanish leksik-grammatik materialdan foydalangan holda tuzilishi tavsiya etiladi, bu esa o'quvchining yozma ishida noma'lum til birliklaridan kelib chiqadigan xatolar sonini kamaytiradi [4].

4. Vazifaga asoslangan ta'lim (TBLT) doirasida yozuv topshiriqlari

Vazifaga asoslangan ta'lim (Task-Based Language Teaching, TBLT) nuqtai nazaridan til ko'nikmasi izolyatsiyalangan grammatik mashqlar orqali emas, balki aniq kommunikativ maqsadga ega bo'lgan vazifalar orqali shakllantiriladi [6].

Uillisning uch bosqichli modeliga ko'ra (vazifaga tayyorgarlik, vazifani bajarish, tilga e'tibor qaratish) [5], A1 darajasida yozuv ko'nikmasini rivojlantirish uchun real hayotiy vazifalar – masalan, tanishuv xati yozish, oddiy forma to'ldirish, do'stga qisqa xabar yoki otkritka yozish – dan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bunday vazifalar til birliklarini mavhum holda emas, balki aniq kommunikativ vaziyat doirasida qo'llashga undaydi, natijada o'quvchi yozma nutqni tabiiy muloqot vositasi sifatida idrok eta boshlaydi [5; 6].

5. Madaniyatlararo omil

Yozuv ko'nikmasini shakllantirish nafaqat grammatik to'g'rilikni, balki maqsadli til jamiyatida qabul qilingan muloqot me'yorlarini ham o'z ichiga oladi [7]. Bayramning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya modeliga ko'ra, muvaffaqiyatli muloqotchi nafaqat til bilimiga, balki maqsadli madaniyatning ijtimoiy me'yorlari (masalan, rasmiy va norasmiy murojaat shakllari, xat yozish an'analari) haqidagi bilim va ularga nisbatan ochiq munosabatga ham ega bo'lishi lozim [7]. A1 darajasida bu, masalan, nemis tilidagi rasmiy va norasmiy salomlashish/xayrlashish shakllari (masalan, "Liebe/r..." va "Sehr geehrte/r..." o'rtasidagi farq) bilan tanishtirishda namoyon bo'lishi mumkin, bu jihatlar yozma vazifalarga dastlabki bosqichlardanoq kiritilishi tavsiya etiladi.

Xulosa

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, nemis tilini xorijiy til sifatida A1 bosqichda o'qitishda yozuv ko'nikmasini samarali shakllantirish bir nechta yondashuvning uyg'un qo'llanilishini talab qiladi: GER/CEFR mezonlariga muvofiq mashqlarning hajmi va murakkabligini belgilash [1]; kontrastiv tahlil orqali interferensiyaga moyil grammatik sohalarni oldindan aniqlash [2]; DaF didaktikasining progressiya va leksik-grammatik integratsiya tamoyillariga rioya qilish [3; 4]; yozuv mashqlarini real kommunikativ vazifalar shaklida tashkil etish [5; 6]; hamda yozma muloqotning madaniy-me'yoriy jihatlarini dastlabki bosqichlardanoq kiritish [7]. Ushbu besh yo'nalishning kompleks qo'llanilishi

A1 darajasidagi o'quvchilarda barqaror va kommunikativ jihatdan yetarli yozuv ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Council of Europe (2001). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (Gemeinsamer Europäischer Referenzrahmen für Sprachen). Cambridge: Cambridge University Press.
2. James, C. (1980). Contrastive Analysis. Harlow: Longman.
3. Storch, G. (1999). Deutsch als Fremdsprache: Eine Didaktik. München: Wilhelm Fink Verlag.
4. Neuner, G., & Hunfeld, H. (1993). Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts. Fernstudieneinheit 4. Berlin: Langenscheidt.
5. Willis, J. (1996). A Framework for Task-Based Learning. Harlow: Longman.
6. Ellis, R. (2003). Task-Based Language Learning and Teaching. Oxford: Oxford University Press.
7. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters.